

انشارات دانشگاه اویان ناحب
معاونت پژوهش

اخلاق سیاسی

از دیدگاه مکیوس و فلابی

علی آقاجانی

سرشناسه	: آقا جانی، علی، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدید آور	: اخلاق سیاسی: از دیدگاه منسوب و فارابی / علی آقا جانی.
مشخصات نشر	: قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۴ ص.
فروست	: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۸۷.
شابک	: 978-600-7598-76-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیا.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: منسوب، قرن چهارم ق.م، دیدگاه درباره اخلاق و سیاست.
موضوع	: منسوب، قرن چهارم ق.م، نقد و تفسیر.
موضوع	: فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰-۳۳۹ ق، دیدگاه درباره اخلاق و سیاست.
موضوع	: فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰-۳۳۹ ق، نقد و تفسیر.
موضوع	: اخلاق و سیاست.
شناسه افزوده	: دانشگاه ادیان و مذاهب.
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ B۱۲۸/م۸۴۲۷
رده بندی دیویی	: ۱۸۱/۱۱۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۸۴۹۱۹

اشارات
دانشگاه ادیان و مذاهب

۱۸۷

اخلاق سیاسی

از دیدگاه منسیوس و فارابی

• نویسندگان: علی آقاجانی

• ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب

• نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۷

• چاپ: دفتر فنی افق

• شمارگان: ۳۰۰ نسخه

• قیمت: ۵۵۰,۰۰۰

• شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۸-۷۶-۴

حق چاپ و نشر محفوظ است.

• مراکز پخش:

قم، پردیسان، روبه روی مسجد امام صادق (ع)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۱۳ - ۳۲۸۰۲۶۱۰ (۰۲۵)، نمابر: ۳۲۸۰۳۱۷۱ (۰۲۵)

www.adyanbook.ir

فروشگاه اینترنتی:

www.urd.ac.ir

www.adyanbook.ir

press@urd.ac.ir

فهرست

مقدمه	۱۵
-------	----

فصل اول: کلیات و تمهیدات نظری

گفتار نخست: کلیات	۲۰
یکم: طرح مسأله پژوهش	۲۰
دوم: پیشینه و سامانه پژوهش	۲۱
سوم: روش و ساختار پژوهش	۲۲
گفتار دوم: مفاهیم	۲۳
تعریف اخلاق و سیاست	۲۳
۱. تعریف لغوی و اصطلاحی اخلاق	۲۳
۲. تعریف لغوی و اصطلاحی سیاست	۲۶
گفتار سوم: چارچوب نظری	۳۰
۱. دیدگاه‌های پیرامون انواع روابط اخلاق و سیاست	۳۰

۲. رهیافت ارسطو به اخلاق و سیاست ۳۵
- جمع‌بندی ۴۴

فصل دوم: زمینه، زمانه و زندگی منسیوس و فارابی

- گفتار اول: زمینه، زمانه و زندگی منسیوس ۴۸
- مقدمه: ویژگی‌ها و بسترهای اندیشه سیاسی در چین باستان ۴۸
۱. زه‌بن‌ها ۵۲
- معنا: فلسفه و دین در اندیشه چینی ۵۲
- الف) فلسفه و فلسفه سیاسی ۵۲
- ب) دین در تفکر چینی ۵۸
- ج. رابطه اخلاق و سیاست در اندیشه چینی ۶۱
۲. زمانه منسیوس ۷۴
- یانگ چو (یانگ تسو یا یانگ چو) ۷۷
- اندیشه‌های یانگ چو ۷۸
- موتسو ۸۰
۳. زندگی منسیوس ۸۲
- جایگاه منسیوس در فلسفه چین ۸۵
۱. متون و کتاب‌های کلاسیک ۸۶
۲. مکالمات یا منتخب (گلچین): ۹۳
۳. معرفت بزرگ: ۹۴
۴. آیین میانه‌گزینی (میانه‌روی): ۹۵

گفتار دوم: زمینه، زمانه و زندگی فارابی ۹۵

۱. زمینه (اخلاق سیاسی در اسلام) ۹۵

۲. زمانه فارابی ۹۸

اوضاع کلی فرهنگی و علمی ۱۰۰

الف: خراسان ۱۰۱

ب) بغداد ۱۰۲

ج) حلب ۱۰۵

۳. زندگانه فارابی ۱۰۸

مذهب فارابی ۱۱۲

فارابی و پارادوکس یا حاکم نظر و عمل ۱۱۶

جایگاه فارابی در فلسفه اسلامی ۱۱۸

فارابی، فلسفه اسلامی و فلسفه رنانی ۱۲۰

آثار فارابی ۱۲۳

جمع‌بندی ۱۲۸

فصل سوم: مبانی رابطه اخلاق و سیاست در فلسفه منسیوس فارابی

گفتار اول: معرفت‌شناسی ۱۳۴

۱. معرفت‌شناسی منسیوس ۱۳۴

۲. معرفت‌شناسی فارابی ۱۳۸

الف: معرفت حسی ۱۳۹

ب: معرفت عقلی ۱۴۰

ج: معرفت اشراقی و شهودی.....	۱۴۴
گفتار دوم: هستی‌شناسی.....	۱۴۵
۱. هستی‌شناسی منسیوس.....	۱۴۵
۲. هستی‌شناسی فارابی.....	۱۵۰
گفتار سوم: روش‌شناسی.....	۱۵۴
۱. روش‌شناسی منسیوس.....	۱۵۴
۲. روش‌شناسی فارابی.....	۱۵۷
روش‌شناسی فارابی در مواجهه با فلسفه یونان (دامنه و چگونگی مواجهه).....	۱۵۹
روش‌شناسی فارابی در جمع دین و فلسفه.....	۱۶۳
روش‌شناسی تصنیف و احصاء علوم.....	۱۶۷
جمع‌بندی.....	۱۷۱

فصل چهارم: اخلاق و سیاست در فلسفه منسیوس و فارابی

گفتار اول: جایگاه اخلاق در فلسفه منسیوس و فارابی.....	۱۷۶
۱. جایگاه اخلاق در فلسفه منسیوس.....	۱۷۶
منشأ اخلاق.....	۱۷۶
فطرت و تقدیر.....	۱۷۹
سرشت بشر: (انسان‌شناسی منسیوس).....	۱۸۰
اصول و قواعد نظام اخلاقی.....	۱۸۶
فضیلت و فضیلت‌ها.....	۱۹۴

.....	۱۹۹	اخلاق فردی
.....	۱۹۹	۱. شرمساری و حیا
.....	۲۰۰	۲. عشق به احسان و مهربانی
.....	۲۰۰	۳. خودانتقادی
.....	۲۰۱	۴. پشتکار
.....	۲۰۱	۵. دوراندیشی در گفتار
.....	۲۰۲	۶. فرسودگی و گذشت
.....	۲۰۲	۷. حق و اواهم و نجابت
.....	۲۰۳	۸. صداقت
.....	۲۰۴	۹. اعتماد به نفس
.....	۲۰۵	۱۰. استفسار از خویش
.....	۲۰۵	۱۱. اصلاح عیوب
.....	۲۰۶	فضایل نظام خانواده
.....	۲۱۰	۲. جایگاه اخلاق در فلسفه فارابی
.....	۲۱۳	تعاون
.....	۲۱۴	نفس و قوای آن
.....	۲۱۶	اراده و اختیار
.....	۲۱۸	فضیلت
.....	۲۱۹	انواع فضایل
.....	۲۲۴	اخلاق؛ فطری یا اکتسابی
.....	۲۲۵	اعتدال اخلاقی

- ۲۲۸..... خیر و شر:
- ۲۳۰..... انواع خیرات
- ۲۳۴..... علم و عمل (اخلاق علمی):
- ۲۳۵..... گفتار دوم: جایگاه سیاست در فلسفه منسیوس و فارابی
- ۲۳۵..... ۱. جایگاه سیاست در فلسفه منسیوس
- ۲۳۶..... ۱-۱. ماهیت حکومت و دولت
- ۲۳۷..... ۱-۲. ۱. رنجی‌ها و وظایف حاکم (دولت):
- ۲۳۸..... ۲-۱. ته‌ایب نفس
- ۲۳۹..... ۲-۲. ۱. شایسته‌گزینی
- ۲۴۲..... ۲-۳. ۱. بذل محبت، قیقی نسبت به بستگان
- ۲۴۳..... ۲-۴. ۱. احترام نسبت به وزیران و مشاوران آگاه
- ۲۴۳..... ۲-۵. ۱. برخورد مهربانه با مهاجران
- ۲۴۴..... ۲-۶. ۱. تشویق طبقات صنعتی
- ۲۴۵..... ۲-۷. ۱. رفتار مهربانانه با کل مأموران دولت
- ۲۴۵..... ۲-۸. ۱. رفتار مهربانانه با توده ملت
- ۲۴۷..... ۳-۱. طریقه‌ی قدرت
- ۲۵۰..... ۴-۱. دولت خوب و کارآمد
- ۲۵۱..... ۴-۱. ۱. تأکید بر اخلاق و فضایل انسانی
- ۲۵۳..... ۴-۲. ۱. مدیریت کارآمد و شایسته (اصلاح نام‌ها)
- ۲۵۴..... ۴-۳. ۱. پیشرفت تولید و کارآفرینی
- ۲۵۵..... ۴-۴. ۱. کاستن از رنج‌های ملت با تأمین اجتماعی

۲۵۷	۵-۱. اخلاق کارگزاران و مشاوران
۲۶۰	۶-۱. حق انقلاب
۲۶۱	۲. جایگاه سیاست در فلسفه فارابی
۲۶۲	۱-۲. انسان‌شناسی سیاسی
۲۶۴	۲-۲. ماهیت اجتماع
۲۶۴	۱-۲. انواع اجتماعات
۲۷۰	۴-۲. در بررسی در نظام سیاسی فارابی
۲۷۱	نوع اول رهبری: رئیس اول
۲۷۲	نوع دوم رهبری: ریاست تابعه مماثلی
۲۷۳	نوع سوم رهبری: ریاست رفعت
۲۷۴	نوع چهارم رهبری: رهبری سنت
۲۷۴	نوع پنجم رهبری: رؤسای افاض
۲۷۵	اخلاق حاکمیت
۲۷۵	الف: اخلاق حاکم در بین مدینه
۲۷۸	ب) نهادهای نظام سیاسی
۲۷۹	نهاد فرهنگ
۲۸۰	نهاد اقتصادی
۲۸۱	نهاد نظامی و انتظامی
۲۸۲	گروه‌های مخالف و معاند در نظام سیاسی فارابی
۲۸۷	وظایف دولت در برابر گروه‌های مخالف
۲۸۷	الف) نوابت:

۲۸۹ (ب) گروه بهیميون

فصل پنجم: اندماج اخلاق و سياست در فلسفه منسیوس و فارابی

گفتار اول: اندماج اخلاق و سياست در فلسفه منسیوس ۲۹۲

۱. مدينۀ فاضله ۲۹۲

۲. سعادت ۲۹۴

۳. مشروعيّت ۲۹۷

۴. اندام كامل ۲۹۹

۵. ارتباط بين سياست، معنويت و اخلاق ۳۰۳

گفتار دوم: اندماج اخلاق و سياست در فلسفۀ فارابی ۳۰۵

۱. مدينۀ فاضله ۳۰۶

۲. سعادت ۳۱۶

۳. مشروعيّت و خاستگاه حكومت ۳۲۲

۴. عدالت ۳۲۶

۵. حقوق شهروندی ۳۳۲

جمع‌بندی ۳۳۳

نتیجه‌گیری

اشتراک و اختلاف در چارچوب نظری ۳۴۸

اعتدال و حد وسط ۳۴۹

اخلاق فطری و اخلاق اکتسابی ۳۵۱

۳۵۳	منشأ اخلاق (فلسفه اخلاق).....
۳۵۴	زندگانی.....
۳۵۵	زمانه.....
۳۵۵	شخصیت.....
۳۵۸	آثار.....
۳۵۸	مباز، اندیشه سیاسی.....
۳۶۲	اخلاق و سیاست و رابطه آنها.....
۳۶۴	سیاست.....
۳۶۶	پیوند و اندماج اخلاق و سیاست.....
۳۷۳	فهرست منابع.....

مقدمه

رابطه فلسفه های شرق و غرب قاره کهن - آسیا - از موضوعات کمتر پرداخته شده در بررسی های تطبیقی است. حال آن که این دو سنت فکری با هم بی قرابت نروده، پیوستند. منسیوس و فارابی را می توان نمایندگان برجسته فلسفه و ادب، در این دو سنت مهم فکری به ویژه در فلسفه اسلامی - ایرانی، و کنفوسیوس - چینی به شمار آورد. از این رو، در این پژوهش موضوع مهم اخلاق سیاسی در متون عام و وسیع آن را، در دیدگاه و آرای این دو متفکر بررسی نموده ایم.

درک تشابهات و افتراقات احتمالی این دو و نگاه ایشان به ماهیت اخلاق و سیاست، وجه همت اصلی پژوهش است. از این رو، پژوهش حاضر تلاش دارد تا با نگاهی تحلیلی - توصیفی، مبانی و زوایای ذهنی و عینی و آموزه های اخلاق سیاسی را با عطف توجه به چگونگی سازواری آن ها در نظر فارابی و منسیوس بکاود.

بررسی مقایسه ای برخی مؤلفه های اندیشه ای آنان در اخلاق سیاسی و دریافت احتمالی شباهت ها و تفاوت های آن ها در زمینه هایی چون

زندگی و زمانه، مبانی فلسفی، اخلاق و سیاست و رابطه آن‌ها، از دیگر جنبه‌های این پژوهش است.

نکته قابل توجه آن است که در برخی ابعاد، فارابی و یا منسیوس دارای تراوشات فکری بیشتر و یا مکتوب بیشتر بوده‌اند که به طور طبیعی حجم آن بخش را افزایش داده است. همچنین منظور از اخلاق و سیاست در این اثر، علم اخلاق و علم سیاست است. از نظر منسیوس و فارابی حوزه اخلاق فردی از حوزه اخلاق اجتماعی منفک نیست و اصول حاکم بر آن‌ها و اهداف و غایات هر دو مشترک است.

نقطه مشترک در زندگی هر دو، اوضاع بحرانی زمانه آن‌ها است که ایشان را به نظریه پردازی در حاکمیت علیه بر بحران‌ها سوق داده است. همان‌طور که فارابی در فلسفه اسلامی معلم ثانی است؛ می‌توان منسیوس را نیز در مکتب کنفوسیوس معلم ثانی خواند. البته فارابی را می‌باید فیلسوفی مؤسس دانست؛ حال آنکه منسیوس گرچه ابداعاتی دارد اما بیشتر شارحی بزرگ در سنت کنفوسیوس است.

در معرفت‌شناسی هر دو، حس و تجربه و عقا و نهاد را معتبر می‌انگارند. اما فارابی بیشتر بر عقل و منسیوس بیشتر بر حس و تجربه بدون انفکاک از دیگر منابع معرفتی تأکید دارد. در هستی‌شناسی فارابی و منسیوس نگره‌های مشترکی نسبت به جهان ماورای طبیعی دارند. اما برداشت‌های آن‌ها یکسان نیست. در فارابی عوالم وجود صراحت دارند اما در منسیوس صراحت و تبیین دقیق

دیده نمی‌شود. در روش‌شناسی، هر دو در تقارب دین و فلسفه کوشیده‌اند اما فارابی وضوح و توفیق بیشتری یافته است.

در اخلاق از نظر فارابی فعل اخلاقی مبتنی بر اراده و اختیار است اما تأکید منسیوس بر فطرت است و آن را منشاء جامع اخلاقیات می‌شمارد. هر دو بر اعتدال و حد وسط در تمامی فاینده‌ی انسانی پامی‌فشرند درحالی‌که تمایل فارابی بیشتر بر اکتسابی بودن اخلاق است و منسیوس بر فطری بودن آن بدون نادیده انگاشتن آموزش که امری اساسی است تأکید می‌ورزد و انسان را آشکارا شک برشته می‌داند اما فارابی آن را عاری از نیکی و بدی می‌شناسد و سیاست نقطه اشتراک، فیلسوف‌شاهی و سپردن اداره حکومت به حکما است. همچنین فارابی و منسیوس آرای مشترکی در زمینه ارتباط میان حلاق و سیاست و موضوعات آن مانند عدالت، مدینه فاضله، سعادت و شرفیت دارند.

لازم به ذکر است که این اثر در سال‌های ۳۸۱-۱۳/۱ نگاشته شده و هم‌اینک به چاپ می‌رسد. در پایان لازم است اتمام کسانی که در پدید آمدن این اثر سهم بوده‌اند سپاس‌گذاری و قدردانی شود. این اساس از راهنمایی‌های عالمانه حضرات آقایان دکتر محمد علی رستمیان، دکتر سید حسن اسلامی و دکتر علی موحدیان عطار در مسیر پژوهش قدردانی می‌نمایم؛ گرچه کاستی‌های اثر متوجه این جانب است. هم‌چنین از حجت الاسلام و المسلمین سید ابوالحسن نواب که سنگ بنای درخت پر ثمر دانشگاه ادیان و مذاهب را گذارده‌اند و نیز معاون

پژوهش دانشگاه جناب آقای دکتر محمد جاودان و مدیر انتشارات جناب آقای محمد روحانی که بستر ساز چاپ اثر گردیدند، مراتب سپاس خود را ابراز می‌دارم.

بر این پایه از دست اندرکاران چاپ کتاب در معاونت پژوهش و انتشارات به ویژه آقایان افروزان و مصدق و ویراستار محترم مراتب قدردانی را دارم.

www.ketab.ir